

eredményesen működik a tanulók önkormányzati szerve. A felsorolt értékek kialakításának metodikája az elméletben kidolgozást nyert, a gyakorlatban pedig az osztályfőnöki órák szerepe többek között abban nyilvánul meg, hogy biztosítja az elmélet útmutatásai alapján a közösség tényleges kialakulását.

DR. DARÓCZY SÁNDOR
Budapest

A nevelési folyamat korszerűsítéséért

II.

A *tanulói tevékenységrendszer* kialakítása, értékmegvalósító szerepének vizsgálata minden évben visszatérő feladat volt. A tevékenységeket az egyes tanulócsoportok maguk szervezték, az elemzés azonos szempontok szerint, általában írásos felméréssel, ötfokozatú értékkálán történt. Minden évben 38 féle tevékenységgel való azonosulást vizsgáltuk meg. Az azonosulás foka évről évre emelkedett. A *politikai jellegű tevékenységekkel* való azonosulás főleg a harmadik és a negyedik osztályban fejlődött, az utóbbi évben ugrásszerűen. E tevékenységeket 51–80 százalékuk szívesen csinálja, 34–36 százalékuk azért, mert belátja, hogy szükséges, s csak 5–10 százalékuk hivatkozik az érdekre. Az egyes tevékenységek 4,3–4,5-es értékelést kaptak a negyedik évben, s volt amelyiknek értékelése 0,80-ot emelkedett egy év alatt (beszélgetés, vita politikai kérdésekről). A *tanulási tevékenységek* sora ugyancsak minden korábbinál magasabban értékelt a negyedik osztályban, sőt már némi beszűkítő hatása is érezhető. A *fizikai munkák* fajtái mind a négy kísérleti évben magas értékelést kaptak, a tanulók kétharmada szívesen végzi. Az egész kísérleti időszakban a *kulturális tevékenységek* kapták a legmagasabb értékelést (a negyedik osztályban 4,71), pedig tizenegyféle tevékenységről volt szó. Sajnos, a *testkultúrával* kapcsolatos tevékenységek mind a négy év során a legalacsonyabban értékelték voltak, s ebben – a kísérleti szituáció ellenére sem – jutottunk előrébb. Úgy tűnik, ebben az életkorban már nem lehet kezdeni a testkultúra megszerettetését. Ettől eltekintve tanulóink tevékenységrendszere egyre átfogóbb, egyre színvonalasabb lett, s azzal a fiatalok – a testneveléssel kapcsolatosak kivételével – jól azonosultak.

3.3. Az ember társadalmisága leginkább társas kapcsolataiban, interakcióiban és interperszonális viszonyaiban nyilvánul meg. Viszonyainak, kapcsolatainak zöme emberre irányuló kapcsolat, mely tevékenysége révén fejeződik ki, s eme kapcsolataiban, tevékenységében nyilvánul meg és fejlődik értékrendje. Az emberi kapcsolatok tehát mindig érték kifejezők és általában értéképítőek. Ez utóbbi vonatkozásuk a nevelési folyamat integráns része. Ebből következően kísérleti munkánkban a tanulók *szociális kapcsolatainak* elemzése és fejlesztése mindig központban állt.

Tanulóinkat bonyolult hatásrendszer alakítja, melynek egy része céltudatosan irányítható pedagógiai tényezőkből áll, míg másik része pedagógiailag alig, vagy nem irányítható spontán hatást jelent. A nevelés – szociológiai értelemben – személyek, tárgyak, tevékenységek és információk koordinálását jelenti. A tanulókra hatást gyakorló tényezők információs értékének ismerete nélkül elképzelhetetlen e tényezők koordinálása, pozitív hatásaik felerősítése, negatív hatásaik közömbösítése. Kísérleteink során a *nevelési tényezők* minél szélesebb körének irányítására, tevékenységük

integrálására törekedtünk, s évről évre elemeztük – a tanulók szubjektív véleményén keresztül – információk értékük hatásfokát is. Általában 12 nevelőtényező hatását vizsgáltuk nyolc – általunk értéktartalma alapján fontosnak tartott – vonatkozásban. A *világnézeti információk hatékonyság* tekintetében – fontossági sorrendben – a tanárok, a szülők, a KISZ, a televízió, a rádió és a napilapok kapták a legmagasabb értékelést, s a legalacsonyabbat a többi felnőtt, az iskolatársak és a barátok. A *politikai hatás* tekintetében a televízió, a rádió, a folyóiratok, a tanárok, napilapok, a KISZ járnak az élen, a szülők itt csak 8. helyen vannak, a legalacsonyabban értékelték ugyanazok, mint előbb. Az *erkölcsi hatékonyság* vonatkozásában a szülők az élen járnak (4,45-ös értékkel az ötös értékskálán), őket a tanárok, a barátok, a rádió, a könyv, a televízió és a KISZ követi, utolsó helyen a mozi, a napilapok és a más iskolatársak állnak. A *tudományos információk* tekintetében a tanárok, a rádió, a televízió, a napilapok, a könyvek, a folyóiratok a leghatékonyabbak, s az utolsók megint a többi felnőtt, a többi iskolatárs és a barátok. Az *életcél* tekintetében adott válasz komplexen tükrözi a tanulók információk forrás megítélését a legfontosabb kérdésben. Legnagyobb információk hatékonyságuk a szülők, a tanárok, a barátok, a könyvek, a KISZ és a televízió, legkisebb intenzitásuk a mozi, a többi felnőtt, a folyóiratok és a rádió. Még az *illem vonatkozásában* is – ugyan alacsony szinten – a szülők és a tanárok információk hatékonyságát ítélik a legtöbbre a tanulók. Az összes vonatkozás tekintetében a nevelési tényezők hatásfoka – sorrendben – a következő: szülő, tanárok, televízió, rádió, könyvek, folyóiratok, napilapok, barátok, KISZ, iskolatársak, más felnőttek, mozi. A vizsgálatok minden évben – általában – magasabb értékeket adtak, s a kapott adatok konkrét feladatokat jeleztek számunkra a nevelés folyamatában.

A polgári szociológia a kiscsoportot (család, baráti kör stb.) az ember fejlődésében döntőnek tartja. Kísérleti kutatómunkánk ezt egyértelműen nem támasztotta alá, ami a fenti adatokból is kitűnik. A *barátság*nak ettől függetlenül nagy jelentőséget tulajdonítottunk a nevelés folyamatában, s hatásrendszerének értéktartalmát évente külön is megvizsgáltuk. A tanulók az utolsó évben a barát alábbi jegyeit tartották fontosnak (rangsorban: 85–14 százalékban): segít, bajban is kitart, megértő, bírál is, őszinte, áldozatokra is képes, mindig jót akar, becsületes, udvarias, hasonló érdeklődésű. Az igazi barátság eme jegyeit fokozatosan egyre magasabban értékelték a tanulók. A bírálát mint vonás az elsőtől a harmadik osztályig lassan, majd a negyedik osztályban ugrásszerűen magasabb értékelést kapott. A legnagyobb fejlődés általában minden vonatkozás tekintetében a két utolsó osztályban következett be. Ekkor bontakozott ki e fontos emberi kapcsolat társadalmi elvárásoknak megfelelő értéktartalma.

A szociális kapcsolatoknak jelentős mutatója az *ifjúsági vezetőkkel* szembeni elvárások értéktartalma. Valamennyi kísérleti közösségünkben évenként elemeztük az ifjúsági vezetőkkel szembeni követelmények alakulását. Az igények általában praktikus értékeket tartalmaztak, s később jelentek meg olyanok, mint a műveltség, a sokoldalúság, a marxista világnézet, a szilárd politikai meggyőződés. A negyedik kísérleti évben (csökkenő rangsorban 45–4 százalékig) a következő elvárások fogalmazódtak meg: szervező készség, határozottság, közösségi gondolkodás, aktív tevékenység, felelősségtudat, műveltség, sokoldalúság, segítőkészség, becsületesség, gyors helyzetfelismerő készség, igazságosság, emberség, marxista világnézet, szilárd politikai meggyőződés. A tervszerű nevelőmunka és a demokratizmus eredményeként a tanulók elégedettek ifjúsági vezetőikkel, bár velük kapcsolatban az igényességük évről évre nő. A közös cél, a közös munka, a közös értékrend, a fölé-alárendeltség összeforrasztja a fiatalokat, közösséggé integrálja őket, akik így „alanyai és egyben tárgyai is” a nevelés folyamatának. Kísérleteink meggyőzően bizonyítják, hogy vannak, élnek alkotó ifjúsági

közösségek, s az ilyen közösségek céltudatos, tervszerű pedagógiai munkával kialakíthatók.

Kísérleteink során gondot fordítottunk arra, hogy *közösségeink önmagukkal szembeni igénye, értékrendje* egyre magasabb szintűvé váljék. Az elviség, az egyetértés azonban elsősorban praktikus kérdésekre korlátozódik, s a közösség szintjén – auto-sztereotípként – ideológikus jellegű értékek csak közvetve jelentkeznek. A jó közösség vonásait a negyedik osztályban (a vonások említésének csökkenő aránya szerint: 66–8 százalékgig) így összegezték: összetartás, egymás kölcsönös segítése, vidámság, bátor vélemény-nyilvánítás, jó közösségi munka, vállalkozó szellem, szorgalom, jó tanulás, jó eredmény, jószívűség, jó osztálytársi kapcsolat, tudatos készülés az életpályára, becsületes munkavégzés.

A közös, tevékeny munka révén a kísérleti közösségek szinte minden tanulójának volt valami konkrét, folyamatosan végzett, hasznos közösségi megbízatása, feladata. A hivatalos (formális) közösség tehát már a második osztályra strukturált lett. Természetesen kialakultak a nem hivatalos (informális) szerkezeti elemek is. A közösség irányításának tudatossága, hatékonysága érdekében évenként legalább egy alkalommal szociogram módszerrel ezt is megvizsgáltuk. Az első osztályos halmazokból már a második osztályban több központú képződmények, majd a felsőbb osztályokban – kivétel nélkül – tömbszerkezetű képződmények lettek, melyekben a hivatalos és a spontán szerkezet lényegében átfedte egymást. A közösségek kohéziója egyre erősödött, a peremhelyzetűek lassan beépültek, sőt a felsőbb osztályos korban érkező idegent is beépítették. Sok haszonnal járt a központi helyzetűek (sztárok), a jó tanulók, a gyengék és az elutasítottak struktúrában elfoglalt helyének elemzése is. E vizsgálatok is bizonyították, hogy tervszerű pedagógiai munkával kialakíthatók és fejleszthetők a diákközösségek.

Az egyik legnehezebb feladat volt arra megtanítani a kísérletben résztvevő pedagógusokat, hogy rendszeresen megfigyeljék, majd elemezzék a nevelési folyamatban előálló *nevelési helyzeteket* (szituációkat), s hogy erre épülően – céljaiknak megfelelően – teremtsenek új és új helyzeteket az egyes tanulók és a közösségek formálása, nem utolsósorban az értéktartalom kibontakoztatása érdekében.

4. A kutatás módszertani eredményei

A kutatás jellege folyamatkövető, feltételvariáló pedagógiai kísérlet volt annak feltárására, hogy a nevelési folyamatban miféle tevékenységek milyen rendszerben eredményezik a kívánt közösségi és személyi magatartásokat, értéknyilvántartásokat. A kísérleti munkában alkalmaztuk a pedagógiai, szociológiai, pszichológiai kutatás mennyiségi és minőségi elemzést szolgáló módszereinek többségét. Kiemelt szerepet kapott a kísérleti csoportok tényleges nevelési folyamatának irányítása, annak rendszeres megfigyelése és elemzése. A kutatás legfőbb tartalmi-módszertani eredménye: *a nevelési folyamat, benne az értékiszocializáció viszonylag konstansabb és variábilisabb összetevői rendszerbe foglalhatók, a gyakorlat számára modellálhatók*, s ez az egész nevelést eredményesebbé teheti. A folyamatmodell csomópontjai a tudatformálás, a tevékenységformálás és a szociális kapcsolatok fejlesztése köré rendezhetők.

5. Összegezés, következtetések

5.1. *A nevelési folyamat hatékonysága, benne az értékorientáció szintje* a pedagógiai gyakorlatban alacsony. Megítélésében az oktatási eredmények és a rendezvények dominálnak. A folyamat irányítását nagyfokú – bár jószándékú – empirizmus és spontaneitás jellemzi.

5.2. *A pedagógusok tudatossága* az oktatási kérdésekben megfelelő szintű, de sok esetben a nevelést is az oktatáson belüli kérdésként kezelik, tehát bizonyos vonatkozásokban hat még a herbartianizmus. A nevelési kérdéseket néhány általános tézissel vélik letudottnak. Kísérletünk nyomán sem sikerült a tervezett fokú eredményt elérni. *A nevelési folyamat a pedagógusok tudatosságának fokozásával konkrétabbá és hatékonyabbá tehető.* A kísérlet megindulásakor a pedagógusok tudatosságát – a kiválasztás folytán is – magasabbnak tételeztük. Később derült ki, hogy a folyamat közben is jelentős – és nem elég – energiát kívánt e tudatosítás. Bizonyítottunk látjuk, hogy a pedagógusok alaposabb, a társtudományokat is felölelő képzése, továbbképzése a hatékonyság alapja.

5.3. *A tanulói tudatosság szintjével* kapcsolatos vizsgálatok egyértelműen bizonyították, hogy a csak spontán módon folyó világnézeti, politikai és etikai nevelés tudatosabbá tétele jelentős mértékben fokozza a nevelés hatékonyságát. Több éves tudatosító munkával – főleg az etika terén – a kísérletbe bevont tanulók személyes értékrendszerét bővítettük, a vezető társadalmi értékek köré integráltuk, mindezzel megteremtettük a napi események, saját magatartásuk társadalmi, morális megítélésének viszonyítási alapjait. A négy éven át folytatott vizsgálat mindezek eredményeként megközelítette a feltételezett eredményeket, a tanulók a történéseket jó biztonsággal helyezték el értékviszonyaik rendszerében, s mindez tevékenységükre fejlesztően hatott.

5.4. A kísérleteket megindító vizsgálatok feltárták, hogy a tanulóknak csak a tanulással kapcsolatos *tevékenységei* szervezettek, azon túl nagyfokú az esetlegesség, a spontaneitás, egyes személyiségek beszűkülése. Négy év alatt sikerült elérnünk, hogy – a fenti tudatosító munkával párhuzamosan – valamennyi kísérleti közösségünk minden tanulója sokoldalú tevékenységet végzett, s az egyes tevékenységcsoportok motivációs szintje emelkedett. Abban a kísérleti évben, melyben főleg erre koncentráltunk, jelentős eredményeket értünk el.

5.5. *A társaskapcsolatokat* az előzőekkel összefüggésben fejlesztettük. Arra koncentráltunk, hogy sokoldalú tevékenységrendszerben e kapcsolatok valamennyi érték-tartomány erősítését szolgálják, a személyiség egészét fejlesszék. Mindehhez a közösségek hivatalos és spontán szerkezetének rendszeres elemzésére és fejlesztésére volt szükség. A kísérleti közösségek vezetői fokozatosan megtanulták, hogy *a nevelési folyamat céltudatosan szervezett követelmény-, feladat-, tevékenység- és tanulói viszonyrendszer.*

A kutatómunka konkrétan feltárta a tanulói tudat – elsősorban nevelési, ideológikus vonatkozású – tartalmát, annak alakulását, az ezt szolgáló tevékenységrendszert, vele párhuzamosan a közben kialakuló szociális kapcsolatokat, közösségi szerkezetet. A feltárt kép alkalmas arra, hogy további részletes elemzése révén a középiskolás korúak nevelési folyamatának hipotetikus – s az eddigieknél konkrétabb, tehát hatékonyabb – modelljét megfogalmazzuk és az intézmények gyakorlatában kipróbáljuk.

6. *A kutatás továbbfolytatásának iránya*

6.1. *A kutatás tárgya: A nevelési folyamat irányítása az osztályközösségben, különös tekintettel a nevelőtényezők értéktudatosító munkájára.*

6.2. *A kutatás az osztályfőnök (kollégiumi nevelőtanár) irányító munkáját kívánja – a korábbi vizsgálatokra épülően – elemezni, segíteni. A gyakorlati kísérleti-kutató munka célja, hogy a nevelési folyamat modelljét, modellvariánsait kidolgozza, s ezzel a különböző iskola-, intézménytípusokban dolgozó pedagógusok munkáját hatékonyabbá tegye. A folyamat irányítása a pedagógus részéről természetesen feltételezi az*

előzmények feltárását, a helyzetismeretet, a különböző intézménytípusok céljának, feladatainak ismeretét, ezek pedagógiai feladatokká transzponálását, a nevelésben résztvevő pedagógiai és nem pedagógiai hatások lehetséges koordinálását, integrálását, optimális tevékenységrendszer kialakítását, ezen keresztül személyes kapcsolatok, közösségi kapcsolatrendszer formálását, s mindezek eredményeként a közösség és a személyiség értékrendszerének kialakítását. A kutatás tehát *gyakorlat közben*, a komplex nevelési folyamat egyre tudatosabbá formálására törekszik, hogy ezáltal hatékonyságát fokozza.

6.3. A nevelési folyamat sok lehetséges csomópontja közül a *kutatás kiemelten kíván foglalkozni a) az értéktudatosítás folyamatával*, a személyes értékattitűdők és értékhierarchiák kialakulásával; *b) a nevelési tényezők személyiségbefolyásoló hatásának intenzitásával*, ezek érték tartalmával, értékátvivő szerepével; *c) a tanulói tevékenységrendszer egész napot átfogó optimális szerkezetének kialakulásával és d) a személyes kapcsolatok, a szociabilitás kialakulásával*, a közösség formális és informális szerkezetének megteremtésével és formálásával.

Az osztálykeretű kísérleti munkát indokolja, hogy az osztály a tanulóhoz legközelebb álló, reá a legközvetlenebb folyamatos hatást gyakorló közösségi szervezet, amelynek pedagógiai irányítója az osztályfőnök. E kutatás az iskolai pedagógiai központ szerepét adottnak veszi.

Kiemelkedő szerepet szán a kutatás az *értéktudatosításnak* (mind a pedagógusok, mind a tanulók vonatkozásában), mely egyrészt tükrözi a nevelési folyamat eredményességét, másrészt referenciabázisul szolgál a továbbiak megítéléséhez. E tudatosítás intencionálja az egész szocialista értékrendszer interiorizálását, fontos szerepet szánva a világnézeti és az erkölcsi értékeknek.

A kutatás a *nevelési tényezők* vizsgálata közben a nem pedagógiai jellegű tényezők befolyásoló szerepét is elemzi a tanulói véleményekre épülően, miután ezek sok esetben döntőbbek a szervezett pedagógiai tényezőknél. A nevelési folyamat leggyakrabban előforduló buktatója, hogy a pedagógus csak a szervezett, pedagógiai tényezőkben gondolkodik.

A *tevékenységrendszert* ugyancsak átfogóan kívánja elemezni a kutatás, kitérve az iskolán kívüli tevékenységekre, a fizikai munkavégzésre csakúgy, mint az egészséges élet tevékenységeire. A leszűkített vizsgálat elmélyültebb és könnyebb munkát jelentene, de egyúttal leszűkítené az objektív valóságot is.

A *szociabilitás* fejlesztése a nevelés egyik legfontosabb feladata. Ennek optimális hivatalos szerkezetét és a vele párhuzamos spontán szerkezetét is vizsgálni szükséges. A kutatás mindkét esetben különös figyelmet fordít a személyes kapcsolatok érték-megvalósító jellegére.

6.4. A kutatás *jellege, módszere* folyamatkövető, feltételvariálós pedagógiai kísérlet. A kutatást célszerű lenne valamennyi középfokú iskolatípusra kiterjeszteni, típusonként egy kísérleti és egy kontroll osztály bevonásával.

6.5. A *további kísérleti jellegű kutatás eredményeként* remélhetőleg: – Feltárul, hogy a nevelési folyamat irányításához a pedagógusok miféle felkészítése szükséges. Feltehetően ennek elméleti-gyakorlati rendszere is általánosítható lesz. – Kialakul a különböző iskolatípusba járó tanulók értéktudatosítási rendszere, körvonalazódik ennek tartalma, metodikája, szervezési módja. – Konkrétabbá válik a középfokú intézmények tanulóinak tevékenykedtetése, körvonalazódik az egyes iskolatípusok lehetséges tevékenységrendszere, előrébb jut a valóságos személyiségfejlesztés, az individualizáció. – A kísérlet új impulzust adhat a közösségi nevelés fellendülésének,

miután a közösségi kapcsolatok tervszerű fejlesztését tűzi ki célul. – A kutatás a fenti eredményekkel alapvetően segíthetné az új nevelési-oktatási dokumentumokban foglalt intenciók hatékonyabb megvalósulását, hozzájárulhatna a nevelési folyamat vezetésének, irányításának korszerűbbé tételéhez.

DR. ZUKOVITS IMRE
Pécs

A fizikai és a műszaki-technikai ismeretek szintetizálása az oktatási folyamatban

A technika forradalmi változása, a fejlődés ütemének évszázadunkban bekövetkezett meggyorsulása következtében a tudományok erősen differenciálódtak. Ezért napjainkban nélkülözhetetlen oktatási feladat a tanítási anyag szintézisbe hozása, az egyes tantárgyak közötti összefüggések feltárása, az ismeretek rendszerezése.

Közvetlen iskolai tapasztalataink egyértelműen bizonyítják, hogy a tanulók csak azt fogják fel és őrzik meg tartósan, amit rendszerbe, összefüggő egészbe illesztettek bele. Vagyis, a különböző tantervi anyagoknak szintézisbe, tartós kapcsolatokba kell jutniuk egymással.

A tárgyi-tartalmi kapcsolásokat, az összefüggéseket, a szintézist tanítványaink szinte önkénytelen módon maguk is keresik az oktatás folyamatában. Ezeket a spontán tevékenységeket a pedagógusoknak változatos módszerek, formák alkalmazásával és tervszerűen úgy kell továbbfejlesztelniük, hogy a tanulók tudatában az egyes tantárgyakban tanultak ne különüljenek el egymástól.

Az ismeretek szintézisbe hozásának lehetőségeit, korszerű módjait egyre több pedagógus keresi, kutatja. Ennek nyomán az alkalmazott eljárások fokozatosan csiszolódnak, tökéletesednek.

Az ismeretek szintézisbe hozásának lehetőségeit mi is évek óta keressük, kutatjuk. Ilyen irányú vizsgálataink alapján szeretnénk gondolatébresztésül, illetve tapasztalatcsereként bemutatni, hogy a szintézis megvalósítása érdekében hogyan használták fel a fizikában már tanultakat az egyik gyakorlati foglalkozási anyag feldolgozásakor.

Tantervi vonatkozások
A 7. osztályos fizika tantervi anyaga az elektromossággal kapcsolatos baleset-megelőzési ismeretek. A 8. osztályosok foglalkoznak az elektromos áram vegyi és élettani hatásaival.

Az ipari gyakorlati foglalkozások, illetve a technika tantárgy 8. osztályos tantervi követelményei közé tartoznak az elektromos szerelések és az elektromos készülékek használatának balesetmegelőzési és -elhárítási szabályai.

A fizika és a gyakorlati foglalkozás – technika – keretében külön-külön feldolgozott érintésvédelmi anyag tárgyi-tartalmi szintézise érdekében a 8. osztályos elektromos szerelések c. témakör befejezéséig, érdekes metodikai megoldást alkalmazva, a továbbiakban részletezett módon került sor a baleset-megelőzési szabályok és a kapcsolódó fizikai ismeretek rendszerezésére, illetve ellenőrzésére és értékelésére a gyakorlati foglalkozás keretében.

Az érdeklődés kibontakoztatása és a változatos tanulói tevékenység megvalósítása érdekében szervezeti formaként a versengés, a vetélkedő került alkalmazásra.